

מינהל מחקר וכלכלה
משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה

עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל בשנת 2008

רוני בר-צורי

על המחברת

גב' רוני בר צורי, חוקרת במינהל מחקר וכלכלה במשרד התמ"ת, מרכזת מחקרי עובדים זרים

מאי 2009

תוכן עניינים

3	תמצית
4	עיקרי הממצאים
6	1. רקע
7	נסיבות היווצרותה של אוכלוסיית עובדים זרים ללא היתר עבודה בישראל
8	זרים שהסתננו לישראל – מבקשי מקלט מדיני
11	התפתחות אוכלוסיית העובדים הזרים בישראל-בהיתר ובלעדיו
13	תהליך הגרוש מישראל
15	2. עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל בשנת 2008 - מגמות כלליות
15	מספר המגורשים
15	אחוז המגורשים מסך העובדים הזרים ללא היתר ששהו בישראל
16	המגורשים לפי נתיב הגרוש
18	3. עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל בנתיב שרות בתי הסוהר (שב"ס)
18	מספר המגורשים
18	המגורשים לפי מגדר
19	גברים - עובדים ללא היתר עבודה שנעצרו וגורשו מישראל
	דרכי שחרור ממעצר של עובדים ללא היתר עבודה שנעצרו אך
20	לא גורשו מישראל
22	המגורשים לפי ארצות מוצא עיקריות
24	נשים - התפתחות אוכלוסיית העובדות ללא היתר עבודה שגורשו מישראל
25	המגורשות לפי ארצות מוצא עיקריות

תמצית

מינהל מחקר וכלכלה בתמ"ת מרכז מידע ומנתח נתונים על עובדים זרים בישראל בכלל, ועל עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל מאז 1998. ניתוח זה תורם להבנת הקשר וההשפעות של העסקת עובדים זרים על ההתפתחויות בשוק העבודה, על שעור האבטלה בישראל בכלל ועל אבטלת אוכלוסיות בעלות השכלה נמוכה בפרט.

בשנת 2008 גורשו מישראל כ- 3.3 אלף עובדים (ועובדות) זרים ללא היתר עבודה, שעור הדומה בסדר הגודל שלו למספר המגורשים ב- 2006, שעמד על 3.4 אלף וב- 2007 כ- 4 אלף. נתון זה משקף את הירידה בממדי הגרוש של העובדים ללא היתר מהארץ בשנים האחרונות לעומת השנים 2003-2004 שבהן הוגבר מאד קצב גרושם של העובדים הזרים ללא היתר מהארץ, בעקבות החלטות ממשלה (משנת 2002) על צמצום היקפי העסקת עובדים זרים בישראל באמצעות הגבלת כניסת עובדים חדשים בהיתר (שמייס סגורים) והגברת האכיפה והגרוש של עובדים זרים ללא היתר. ההחלטה על הרחקת עובדים זרים מהווה חלק מתכנית כלכלית רחבה יותר של השבת מובטלים ישראלים לעבודה, והיא אכן תרמה לקליטת עובדים ישראלים בעלי השכלה נמוכה במקומות עבודה שהעסיקו עובדים זרים בהיתר ובלעדיו. במיוחד בולטת השפעת גרוש העובדים הזרים על ירידת שיעור האבטלה בשנת 2004 בקרב ערביי ישראל (גברים) במשלחי יד "רטובים" בענף הבניה. קצב הירידה בשעור האבטלה בקרב אוכלוסייה זו נחלש בשנים 2005-2008, בין היתר, בשל התרופפות מדיניות האכיפה והגרוש. ההאטה במשק לצד החלשות מדיניות האכיפה והגרוש של עובדים זרים ללא היתר צפויות להשפיע על האצה בשעור האבטלה של ישראלים בעלי השכלה נמוכה.

עיקרי הממצאים

- מספרם של העובדים הזרים ללא היתר שגורשו מישראל ב-2008 נאמד בכ-3.3 אלף¹, והם מהווים כ-3.4% מכלל העובדים הזרים ללא היתר ששהו בארץ ב-2008.
- נתון זה משקף את הירידה, החל מ-2005, במספר העובדים הזרים ללא היתר שגורשו מישראל, לאחר שנות השיא באכיפה ובגרוש, 2003 ו-2004, שבהן גורשו מהארץ 21 אלף ו-17 אלף בהתאמה.
- מספר העובדים הזרים ששהו בישראל בסוף שנת 2008 נאמד² בכ-215 אלף, בהם כ-97 אלף (45%) עובדים זרים ששהו בישראל ללא היתר עבודה.
- בנוסף לעובדים אלו, שהו בישראל בסוף 2008 כ-20 אלף פליטים מ-3 מדינות באפריקה: מסודן - דארפור, מחוף השנהב ומאריטראה, שהסתננו לישראל במהלך השנתיים האחרונות (2007 ו-2008) ובקשו כאן מקלט מדיני.
- 10 אלף מאוכלוסייה זו של מסתננים - פליטים, השתלבו בשוק העבודה המקומי, חלקם באמצעות היתר העסקה מיוחד, בעיקר בחקלאות באזור הערבה ובענף המלונאות באילת - ענפים ואזורים שהעסיקו עובדים זרים בהיתר בעבר, אולם חלק מהם - מועסקים בארץ ללא היתר.

הנתון על מספר המגורשים שלעיל, מתייחס למגורשים מישראל בשני נתיבי ההרחקה מהארץ: האחד - נתיב שרות בתי הסוהר (שב"ס), מהווה נתיב מעצר וגרוש עיקרי, ומתקניו היו ערוכים לקליטת העובדים הזרים ללא היתר שנעצרו כבר מראשית אכיפת חוקי ההעסקה של עובדים זרים. הנתיב השני - נתיב מינהלת ההגירה³, נתווסף כנתיב מעצר וגרוש ב-2003, אך בשנים שלאחר מכן, פחת חלקו בסך הגרוש, וכיום מחזיקה המינהלת במתקן כליאה יחיד לעובדות זרות ללא היתר טרם גרושן מהארץ.

¹ אומדני מינהל מחקר וכלכלה בתמ"ת על בסיס אומדני למ"ס לשנים קודמות.

² אומדני מינהל מחקר וכלכלה בתמ"ת על בסיס אומדני למ"ס לשנים קודמות.

³ העוסקת בתחום עד יישום ההחלטה להעברת היחידה לרשות האוכלוסין, ההגירה ומעברי הגבול.

הנתונים בהמשך מתייחסים לעצורים ולמגורשים **רק בנתיב שב"ס**:

- מתוך 3.3 אלף המגורשים בשנת 2008, גורשו מישראל בנתיב שב"ס כ-2,564 עובדים זרים ללא היתר (77.7% מכלל המגורשים ב-2008), בהם: כ-1,834 גברים וכ-730 נשים.
- היקף זה של אוכלוסיית המגורשים נמוך בכ-5% ממספר המגורשים בנתיב שב"ס בשנת 2007 שעמד על כ-2,297 עובדים זרים ללא היתר (כ-2,117 גברים ועוד כ-580 נשים).
- 1.8 אלף העובדים (גברים) גורשו מישראל מהווים 77.4% מכלל 2.4 אלף העובדים שנעצרו והוחזקו במתקני שב"ס במהלך 2008.
- שיעור המגורשים מכלל מי שנעצרו והוחזקו במתקני שב"ס ב-2008 וב-2007 (77.4% ו-79.1% בהתאמה), הוא גבוה בהשוואה לשיעור המגורשים בשנים קודמות.
- מקרב 535 העובדים שנעצרו ע"י שב"ס אך **לא גורשו מישראל**, שוחררו 42.3% בצו משרד הפנים -שחרור המבטל למעשה את צו הגרוש מהארץ, 21.1% מהעצורים שוחררו בצו ביי"ד לביקורת משמורת ועוד 29.5% שוחררו בערבות - בשחרור זמני, שלמעשה אינו מבטל את הגרוש מהארץ, אלא רק דוחה אותו.
- בשנת 2008 נמשכה מגמת הגידול במספר העצורים והמגורשים מאסיה ואפריקה, והירידה במספר העצורים והמגורשים ממדינות מזרח אירופה (רומניה, פולין, בולגריה ואסטוניה), בעקבות הצטרפותן של מדינות אלו, שהיו מקור, לא אכזב בשנים קודמות, לעובדים ללא היתר בישראל, לאיחוד האירופי, והירידה באטרקטיביות של ישראל כארץ עבודה עבורם.
- ארצות המוצא העיקריות של הגברים שגורשו ב-2008 הן: סין ותאילנד, שכללו 22% ו-24% מהמגורשים בהתאמה (מעל 400 מגורשים בכל אחת מהן), מדינות חבר העמים לשעבר - 9% מהמגורשים, וניגריה (9%).
- אוכלוסיית העובדות ללא היתר שגורשו מהארץ מרוכזת בשלוש קבוצות של ארצות מוצא עיקריות: עובדות זרות ללא היתר מהפיליפינים שהיוו 37% מסך המגורשות, עובדות ממדינות חבר העמים לשעבר: מעל 26%, ועובדות מסין המהוות 11% מהמגורשות.
- חל גידול של 32.1% בשיעור העובדות מהפיליפינים שגורשו ב-2008 לעומת 2007, גידול הנובע בעיקר משינוי הסדרי ההעסקה של עובדים זרים בסיעוד, והנטייה של חברות כח אדם ה"זכייניות", להחליף חלק ניכר מהעובדות בסיעוד מפיליפינים, בעובדות ממדינות אחרות (כגון: נפאל והודו).

רקע

מינהל מחקר וכלכלה בתמ"ת מרכז ומנתח מידע על עובדים זרים בישראל בכלל, ועל עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל מאז 1998. ניתוח זה תורם להבנת הקשר וההשפעות של העסקת עובדים זרים על ההתפתחויות בשוק העבודה ועל שעור האבטלה בישראל בכלל ואבטלת אוכלוסיות בעלות השכלה נמוכה בפרט.

האומדנים המוצגים בסקירה זו נבנו על בסיס נתוני שירות בתי הסוהר (שב"ס), אומדני למ"ס לעובדים זרים, והערכות כוללות של המינהל על פי מקורות אלו.

מספר העובדים הזרים ששהו בישראל בסוף שנת 2008 נאמד⁴ בכ- 215 אלף, בהם כ-97 אלף עובדים זרים ששהו בישראל ללא היתר עבודה, המהווים 45% מסך העובדים הזרים ששהו בישראל בשנה האחרונה.

בנוסף לעובדים אלו, שהו בישראל בסוף 2008 כ-20 אלף פליטים מ-3 מדינות באפריקה: מסודן-דארפור, מחוף השנהב ומאריטראה, שהסתננו לישראל במהלך השנתיים האחרונות (2007 ו-2008) ובקשו כאן מקלט מדיני. חלק ניכר מאוכלוסייה זו, השתלב בשוק העבודה המקומי באמצעות היתר העסקה מיוחד, ואשר לא נכלל במכסת היתרי העסקה לעובדים זרים שהונפקו בתקופה זו, בעיקר בענף המלונאות באילת, או בחקלאות באזור הערבה - בענפים ובאזורים שהעסיקו עובדים זרים בהיתר בעבר.

האחרים-במהלך שהותם הממושכת בארץ, וכדי להתפרנס, התחילו לעבוד בעבודות שונות, בעיסוקים לא - מקצועיים, בהם: עבודות ניקיון במשקי בית פרטיים, גם מבלי שהיו להם היתר עבודה, ובכך למעשה הגדילו את מספרם של העובדים הזרים המועסקים בישראל ללא היתר. בסה"כ ניתן לדבר על תוספת של כ-10 אלף עובדים שנתווספו לכח העבודה הזמין בישראל מתוך אוכלוסיית הזרים שהסתננו לארץ.

⁴ אומדני מינהל מחקר וכלכלה בתמ"ת על בסיס אומדני למ"ס לשנים קודמות.

נסיבות היווצרותה של אוכלוסיית עובדים זרים ללא היתר עבודה בישראל

מספר גורמים מסבירים את תהליך התהוות אוכלוסיית העובדים ללא היתר בישראל:

- א. עובדים שנכנסו לישראל בהיתר עבודה אך נשארו לעבוד בארץ גם לאחר שפג תוקפו של ההיתר שבידם.
- ב. עובדים שנכנסו בהיתר אך נטשו את מעסיקם החוקי בתקופת ההיתר ועברו לעבוד אצל מעסיק אחר. בהגדרה זו נכללו בשנים קודמות גם עובדים שנכנסו בהיתר אך נטשו את מעסיקם החוקי לטובת כל מעסיק אחר. על פי הסדרי ההעסקה והכבילה הקודמים, גם אם המעסיק החדש היה בעל היתר, עצם הנטישה גרמה, אוטומטית, לשינוי במעמד העובד החוקי והפיכתו לעובד לא-חוקי. בעקבות פסיקת בג"צ (4542/02) שביטלה למעשה את הסדרי הכבילה הקודמים, הוכרה אפשרות ההמרה והחלפה מסודרת של מעסיק חוקי אחד במעסיק חוקי אחר (בענף נתון), מבלי שהחלפה כזו תגרום לפגיעה בחוקיות מעמדו של העובד הזר. אולם נטישת מעסיק חוקי לטובת מעסיק ללא היתר העסקה מעבירה את העובד הזר לסטאטוס של עובד לא-חוקי.
- ג. עובדים שנכנסו לישראל באשרת תייר ונשארו בארץ גם לאחר שפג תוקף אשרת התייר שלהם, ואשר, ככל הנראה, בהתאם משך שהותם בארץ, עובדים לפרנסתם, מבלי שיש בידם היתר עבודה.
- ד. מי שנכנסו לישראל שלא על פי חוק הכניסה לישראל- הסתננו לישראל שלא דרך מעברי הגבול החוקיים, ושוהים בארץ ללא היתר (שוהים בלתי חוקיים). במהלך שהותם הם עובדים למחייתם, אף שאין להם היתרי העסקה, ובכך למעשה הם כוללים עצמם באוכלוסיית העובדים ללא היתר.

בשנים הראשונות להעסקת עובדים זרים בישראל, כללה אוכלוסיית העובדים ללא היתר בעיקר, את מי שנכנסו בהיתר עבודה שפג תוקפו ומי שנכנסו באשרת תייר ונשארו בארץ תקופה ארוכה. ניתן היה להצביע על מידה רבה של זיקה בין אוכלוסיית העובדים ללא היתר לפי נסיבות כניסתם לישראל, לבין ארץ המוצא של עובדים אלו. באופן זה, נמצא כי עובדים מרומניה, מתורכיה ומהפיליפינים היוו את החלק הארי באוכלוסיית העובדים ללא היתר. מרביתם אמנם נכנסו לישראל בהיתר, אך המשיכו לשהות ולעבוד בארץ גם לאחר שפג תוקפו של ההיתר, או שנטשו את מעסיקם החוקי, בתקופת ההיתר, ועברו להיות מועסקים אצל מעסיק אחר שלא היה בעל היתר העסקה. כך גם העובדים הזרים מסין, שהיוו את הגרעין הקשה של ה"נוטשים"-עובדים שנכנסו בהיתר ונטשו את מעסיקם החוקי. לעומתם, עובדים ממדינות דרום אמריקה ומאפריקה נמנו ברובם על אוכלוסיית העובדים ללא היתר שנכנסו לישראל באשרת תייר אך נשארו בארץ תוך כדי עבודה בה,

גם לאחר שפג תוקף אשרת התייר שלהם, ובתוך כדי כך גם עבדו בעבודות שונות לפרנסתם, ללא היתר כמובן.

עובדים זרים אחרים המוגדרים כעובדים ללא היתר, היו מיעוט של מי שהסתגלו לארץ שלא דרך מעברי הגבול המוכרים, ובעיקר- דרך הגבול הדרומי, והשתלב בעבודה במהלך השעות בארץ, אף שלא החזיק בהיתר עבודה.

תמונה זו של עובדים ללא היתר, שחלק מהם הוגדרו כך בעקבות נטישת מעסיקם החוקי, השתנתה כאמור, עם הנהגת שינוי בהסדרי הכבילה ומתן אפשרות לניידות ולמעבר מסודר של עובד זר בין מעסיקים בעלי היתר בתוך ענף נתון. ההסדרים החדשים הקטינו את שעורם של מי שהוגדרו בעבר כעובדים לא חוקיים רק בשל החלפת המעסיק החוקי. גם אוכלוסיית בעלי היתר בתוקף שנטשו את מעסיקם החוקי (ועקב כך הפכו לעובדים לא חוקיים), קטנה, שכן בשל העובדה שלמעשה היו בידם היתרים תקפים, הרי שבשנים שבהן הוגבלה כניסת עובדים חדשים - (שמים סגורים), גברה הנטייה להצבתם מחדש אצל מעסיק בעל היתר. באופן זה הם יכלו, לאחר שנעצרו וזוהו כעובדים לא חוקיים, לצאת מהסטטוס הלא-חוקי, ולהיכלל במחדש במניין העובדים בהיתר. שינוי אחר בתמהיל אוכלוסיית העובדים ללא היתר הקשור לנסיבות הכניסה לארץ, מתפתח משנת 2007, שבה התחילה להתרחב באופן משמעותי אוכלוסיית הנכנסים לישראל שלא לפי חוק הכניסה לישראל, עקב כניסה מסיבית של זרים מ-3 מדינות באפריקה – סודן(דרפור), אריתראה וחוף השנהב, שהסתננו לישראל דרך סיני וגבול מצרים.

זרים שהסתננו לישראל מסודן (דארפור), אריתראה וחוף השנהב

בשנים קודמות, כללה קבוצה זו מספר קטן של נכנסים, ובעיקר- נשים שהוברחו לארץ ע"י סוחרי נשים לתעשיית המין. בשנתיים האחרונות גבר זרם המסתננים לישראל דרך גבולה הדרומי. גברים, נשים וילדים מרביתם - נמלטו ממלחמה המתחוללת בסודן (דארפור), אריתראה וחוף השנהב, נכנסים לישראל ומבקשים בה מעמד של פליט. לפי החלטת האו"ם, אסור לגרש אנשים אלו, בשל מצב המלחמה השורר במדינות שמהן נמלטו והסכנה לחייהם של החוזרים. הטיפול במעמדם ע"י נציב האו"ם לענייני פליטים בישראל, ותהליך ההכרה במעמד "הפליט" הוא מורכב למדי, מחייב אימות פרטים ומסמכים, ועשוי להתמשך זמן רב. לאחר השגת מעמד "פליט", הם יכולים עקרונית, לעבור למדינות אחרות, אך בפועל, מרביתם- נשארים בארץ.

מכיוון שמדובר בכניסה שלא דרך מעברי גבול מסודרים, אין רישום מסודר של היקף אוכלוסיית הנכנסים לישראל בדרך זו. רק חלק מהם נעצרים בידי משטרת הגבולות, העורכת רישום של

הנכנסים, ומעבירה אותם למעצר במתקני שב"ס. מכיוון שאין הצדקה למעצרם, ואין לגרש אותם, הם משוחררים בהמשך, ומשתלבים בשוק העבודה המקומי בעיסוקים לא-מקצועיים שונים. חלק לא מבוטל מאותם מסתננים הנכנסים כבודדים או בקבוצות, אינם נעצרים ע"י משטרת הגבולות, אלא מסגירים עצמם לצה"ל (בעברם את הגבול), שלעתים משחרר אותם, ללא הליך רישום מסודר, סמוך מאד למעצרם, באזור באר שבע, ומשם הם נעים בעצמם למרכז הארץ, בעיקר לאזור ת"א וסביבתה.

גודלה של אוכלוסייה זו, שנאמד בסוף 2008 בכ-20 אלף מבקשי מקלט מדיני ופליטים, מתייחס לנכנסים ממדינות אפריקה הנזכרות במהלך השנתיים האחרונות.⁵ קשה לכמת את השלכות כניסת אוכלוסייה זו על שוק העבודה בישראל. אולם, אם נצא מהנחה כי לפחות מחצית מהמסתננים הם גברים צעירים (האחרים- נשים, ילדים ומבוגרים שלהערכת גורמים שונים העוסקים בתחום, שעורם נמוך ממחצית מכלל הנכנסים), הרי שמדובר בתוספת לכח העבודה הזמין, של לפחות כ-10 אלף עובדים.

עצורים, מגורשים ומשוחררים מקרב זרים מסודר, אריתראה וחוף השנהב שהוחזקו במתקני שב"ס בשנים 2007-2008.

בשנת 2007 גורשו מישראל רק אחדים מבין אותם מסתננים מאפריקה, ואילו מרביתם - שוחררו ממעצר. ב-2008 שעור המגורשים ממדינות אלו עלה מעט (6% מהם גורשו), אך גם בשנה שעברה, רוב עצורים אלו - שוחררו מהמעצר. לגבי דרכי השחרור ממעצר של הקבוצה הנזכרת, הרי ש-88% מהעצורים (מ-3 מדינות אפריקה הנזכרות), שוחררו בצו של משרד הפנים, ואילו העצורים האחרים - שוחררו בצו בי"ד למשמורת, וסביר להניח, כי לאחר שחרורם, מרביתם - מצטרפים לשוק העבודה המקומי.

⁵ אומדן זה נבנה על פי מספר מקורות, שגם הם מציגים אומדנים שונים לאוכלוסייה זו: על פי אומדני מינהלת ההגירה, כפי שדווחו בעתונות היומית, גודל האוכלוסייה, בסוף 2008, נע בין 24 אלף ל-17 אלף.

שב"ס מדווח על 2 אלף מסתננים שנעצרו על ידו ב-2007 ועוד כ-5 אלף עצורים ב-2008, ומעריך שמספר דומה של זרים הסתננו לארץ בתקופה הנזכרת אך לא נעצרו בכניסתם, ועל כן לא נערך עבורם רישום. בנק ישראל אמד את גודלה של אוכלוסייה זו בכ-9 אלף (דו"ח שנתי, 2009)

קצב השחרור מהמעצר, של המסתננים שנעצרו ע"י שב"ס עמד על כ- 400 שחרורים בממוצע לחודש ב-2008, לעומת כ- 160 שחרורים כאלה בממוצע לחודש ב-2007. עקב התפתחויות אלו, הגדיל שב"ס את מספר מקומות הכליאה שלו עד לכ - 2,000 מקומות במתקן קציעות- סהרונים. על פי הערכות שונות קצב הכניסות של האוכלוסייה הנזכרת הואט בחודשים הראשונים של 2009, והתפוסה במקום אינה מלאה. יתכן שהשמועה על עליית משך השהות הממוצעת במעצר וההאטה בקצב השחרור ממנו, כמו גם המשבר הכלכלי והגידול באבטלה בארץ, משמשים גורם מרתיע המקטין את שעורי ההסתננות לישראל של אוכלוסייה זו. הבחנה בין עצורי 3 המדינות, מלמדת כי ב-2008 גורשו חלק ניכר מהנכנסים מחוץ השנהב (לכדי כ-70% מהעצורים בשב"ס), עקב הפחתת הסיכון בארצם. שעורי הגרוש של העצורים מסודן ומאריתראה נותרו, בשנה שעברה, מינימליים (כ- 1%).

לוח 1: זרים מסודן, אריתראה וחוף השנהב שהוחזקו במתקני שב"ס בשנים 2007-2008: עצורים, מגורשים ומשוחררים (אחוז מסה"כ).

התקופה	2007	2008
סך העצורים	1,939	4,793
מהם: גורשו	12	285
אחוז המגורשים מהעצורים	0.6%	6.0%
לא גורשו	1,927	4,508
אחוז הנשארים מהעצורים	99.4%	94.0%
התפלגות הנשארים	100%	100%
שחרור בצו משרד הפנים	32.4%	88.3%
שחרור בערבות	0%	0%
בצו בי"ד למשמורת	19.3%	10.4%
אחר, חסר פרוט	51.5% ¹	1.3%

1) אין בידי שב"ס מידע על אופן השחרור של כמחצית מעצורים אלו בשנת 2007.

מקור: עיבודי מינהל מחקר וכלכלה בתמ"ת לנתוני שב"ס, 2009

התפתחות אוכלוסיית העובדים הזרים בישראל - בהיתר ובלעדיו

הגידול הבלתי מבוקר במספרם של העובדים הזרים שהועסקו בישראל שלא כדין, כבר בעשור הקודם, לצד ההאטה במשק בראשית העשור הנוכחי, הביא להחלטות ממשלה (ב-1997, ובשנים שאחריה, בעיקר ב- 2002 וב- 2007), על צמצום מספר העובדים הזרים בישראל בכלל, וכאלו המועסקים ללא היתר עבודה בפרט. הגרוש מהארץ מהווה אמצעי אחד ממכלול האמצעים והדרכים המופעלות על מנת לצמצם את מספר העובדים הזרים המועסקים בארץ. החלטות הממשלה על הפחתת מספר העובדים הזרים המועסקים בישראל, באו לשיא באכיפה ובגרוש בשנים 2004 - 2003. מאז 2005 ניכרת התרופפות משמעותית באכיפה כלפי עובדים ללא היתר עבודה וכלפי מעסיקיהם, ומגמת הירידה במספר הזרים ללא היתר עבודה שהועסקו בישראל, נבלמה בשנים האחרונות.

לוח 2: עובדים זרים בישראל בשנים 2000-2007 לפי סוג האשרה באלפים ובאחוזים

סה"כ	באשרת עובד	באשרת תייר/אחרת	אחוז עו"ז ללא אשרת עובד מסה"כ	אחוז שינוי שנתי במספר העו"ז בסה"כ	
214	85	128	60%	-	2000
243	104	139	57%	13.6%	2001
226	102	124	55%	-7.0%	2002
189	85	104	54%	-16.4%	2003
188	91.5	96.5	51%	-0.6%	2004
178	98	80	45%	-5.3%	2005
186	102	85	45%	4.5%	2006
200	110	90	45%	7.5%	2007
215	118	97	45%	7.5%	⁽¹⁾ 2008
225	118	107	48%	12.5%	⁽²⁾ 2008

(1) אומדני מינהל מחקר וכלכלה בתמ"ת על בסיס אומדני למ"ס לשנים קודמות.

(2) כולל מבקשי מקלט מדיני ופליטים

ההחלטה על הרחקת עובדים זרים מהווה חלק מתכנית כלכלית רחבה יותר של השבת מובטלים ישראלים לעבודה, והיא באה לביטוי כאמור, בהחלטות ממשלה (2002) על צמצום העסקת עובדים זרים באמצעות הגבלת כניסת עובדים חדשים בהיתר (שמיים סגורים), והגברת האכיפה והגרוש של עובדים זרים ללא היתר.

במהלך שנת 2004 החלה להסתמן קליטת עובדים ישראלים בעלי השכלה נמוכה במקומות עבודה שהעסיקו עובדים זרים בהיתר ובלעדיו כגון: בענף הבניה, וכתוצאה מכך החלה להסתמן גם ירידה בשיעורי האבטלה של עובדים אלו.

במיוחד בולט הגידול בתעסוקה של גברים ערבים ישראלים במשלחי יד "רטובים" בענף הבניה, ובמקביל - ירידה בשיעורי האבטלה של אוכלוסייה זו. ע"פי נתוני הלמ"ס ירד שיעור האבטלה של גברים ערבים בשנת 2004 ל- 14.1% בהשוואה לשיא של שנת 2002 שבה שיעור האבטלה של קבוצה זו על 16.8%. מגמת הירידה בשיעור האבטלה של אוכלוסיית בעלי השכלה נמוכה (10-0 ש"ל) בכלל ושל גברים ערבים בפרט, נמשכה גם בשנים הבאות, ושיעור האבטלה שלהם עמד בשנת 2005 13.9% ו- 14.2% בהתאמה, וב- 2006 הוא הגיע ל- 13.7% ו-14.1% בהתאמה, ול-13.2% ו-14.8% ב- 2007, ול- 10.0% בקרב גברים בעלי השכלה נמוכה ו-13.0% בקרב גברים ערבים בעלי השכלה נמוכה ב- 2008. קצב הירידה בשיעור האבטלה של בעלי השכלה נמוכה בכלל ושל גברים ערבים בישראל בפרט, נחלש אחרי 2004, וב- 2007 אף חלה עליה בשיעור האבטלה של גברים ערבים בעלי השכלה נמוכה, על אף שכאמור, הוא שב וירד ב- 2008.

סביר להניח, כי אלמלא היצע כח העבודה הזול של עובדים זרים, פלשתינאים ופליטים, שהתווספו למשק בשנתיים האחרונות (2007 ו-2008), סך היצע מקומות העבודה והביקוש לעובדים בעלי השכלה נמוכה שהיה עומד לרשות כח העבודה הישראלי היה גבוה יותר, ושיעור האבטלה שלהם היה נמוך יותר בתקופת הצמיחה של המשק, עד לרבעון השלישי של 2008, קל וחומר בעת משבר והאטה בשוק העבודה.

ללא שינוי משמעותי במדיניות ההעסקה (היתרים) והגרוש (ללא היתר) של עובדים זרים: המשך ההתרופפות מדיניות ההגבלות בהקצאת ההיתרים, ירידה בעוצמת האכיפה על מעסיקי עובדים זרים ובגרוש העובדים ללא היתר, המתחרים עם עובדים מקומיים בעלי השכלה הנמוכה על עיסוקים לא- מקצועיים, שיעור האבטלה של קבוצה זו צפוי לעלות בשנה הנוכחית (2009).

תהליך הגרוש מישראל

הגרוש/ההרחקה מישראל של עובד זר ללא היתר הוא תהליך שראשיתו עיכוב העובד הזר לצורך בדיקת מסמכיו, גביית עדויות מהעובד וממעסיקו, והעברת העובד (שההיתר שלו אינו בתוקף, מועסק שלא אצל המעסיק הרשום בהיתר או חסר היתר עבודה), למעצר במתקני שב"ס או במתקני רשות ההגירה, תוך הוצאת צו להרחקתו מהארץ. בתוך 14 יום ממועד מעצרו, מובא העצור בפני בי"ד לביקורת משמורת של שוהים שלא כדן. בי"ד זה מקיים ביקורת שיפוטית על החזקתם של שוהים שלא כדן במעצר- במשמורת, והחוק מעניק לו שיקול דעת בהחלטה על המשך המעצר או על השחרור ממנו. ביה"ד למשמורת יכול לבטל את צו המשמורת, כלומר: לבטל את החזקת העובד במעצר, אך הוא אינו מוסמך לדון בעצם החלטת ההרחקה של עובדים אלו מהארץ. סמכותו מוגבלת לאישור צו המשמורת כפי שהוא, ללא תנאי, או שביכולתו לקבוע לו סייגים, כגון: הפנייה למשרד התמיכת לטפול בתביעות העובד (הלנת שכר פיצויים ועוד), הפנייה למשרד הפנים בעיקר- לצורך הצבה מחדש לעבודה. בי"ד למשמורת יכול להורות על שחרור בערבות של העובד הזר, כאשר משמעות השחרור בערבות הינה למעשה דחיית הגרוש לתקופה קצובה, אך לא ביטולו. הדחייה

מאפשרת, למי שמועמדים לגרוש, להסדיר את ענייניהם בארץ כגון: גביית תשלומים וחובות ממעסיק, או סידורים אחרים הכרוכים ביציאה מישראל עקב צו ההרחקה שהוטל עליהם. רק יציאה ממעצר באמצעות צו של משרד הפנים, מבטלת למעשה את החלטת הגרוש מישראל, ומאפשרת הצבה בעבודה של עובד שהיה עצור. דרך זו נהוגה בעיקר לגבי עובדים אשר נעצרו בתוך תקופת ההיתר (בשל נטישת המעסיק), וכאמור, בשנתיים האחרונות, גם לגבי המסתננים-הפליטים מאפריקה.

בהמשך מוצגים נתונים על אוכלוסיית העובדים הזרים ללא היתר עבודה שנעצרו והוחזקו במעצר (במשמורת) ובהם: מי שגורשו מהארץ ומי שנשארו ושחררו מהמעצר.

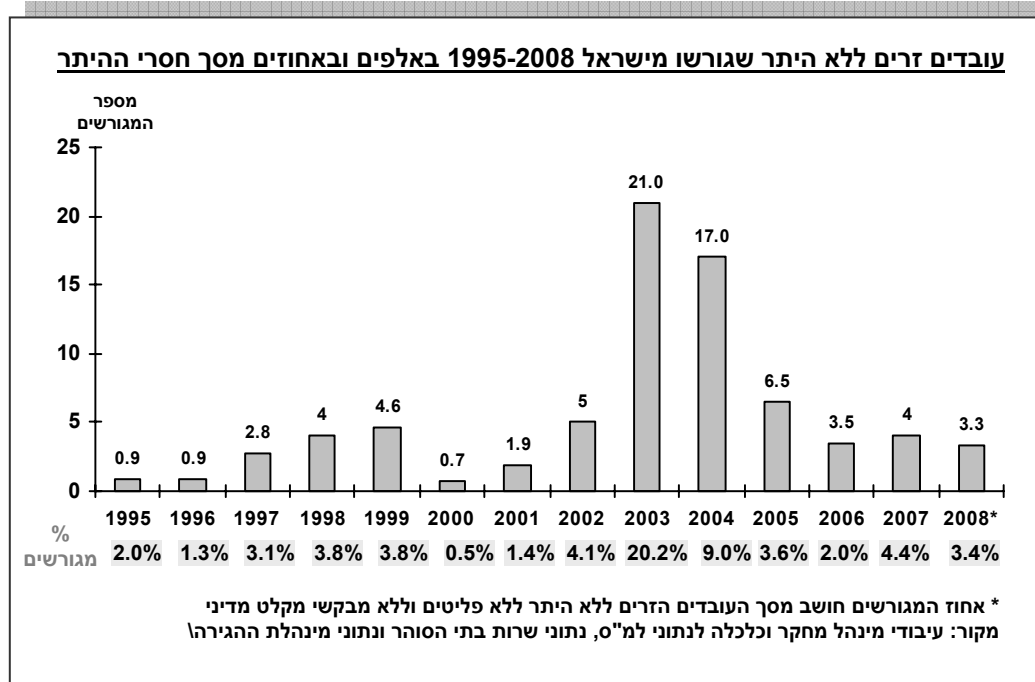
עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל בשנת 2008 - מגמות כלליות

מספר המגורשים

מספרם של העובדים הזרים ללא היתר שגורשו מישראל ב-2008 נאמד בכ-3.3 אלף. נתון זה משקף את הירידה במספר העובדים הזרים ללא היתר שגורשו מישראל החל מ-2005, לאחר שנות השיא באכיפה ובגרוש, בשנים: 2003 ו-2004, שבהן גורשו מהארץ 21 אלף ו-17 אלף בהתאמה.

אחוז המגורשים מסך העובדים הזרים ללא היתר ששהו בישראל

חלקם היחסי של העובדים הזרים ללא היתר שגורשו מישראל, מכלל העובדים הזרים ללא היתר ששהו בארץ ב-2008 עומד על כ-3.4%. שיעור זה קרוב לשיעור המגורשים ב-2006, שעמד על 3.5%, ומציג שיעור הדומה לשיעור המגורשים מכלל העובדים ללא היתר בשנים 1998 ו-1999 (3.8% בכל אחת משנים אלו), טרם קבלת החלטת ממשלה על הגברת האכיפה, ההרחקה והגרוש של עובדים זרים ללא היתר.

המגורשים לפי נתיב הגרוש

הנתון על מספר המגורשים שלעיל, מתייחס למגורשים מישראל בשני נתיבי ההרחקה מהארץ: האחד-נתיב שרות בתי הסוהר (שב"ס), שהוא נתיב הגרוש העיקרי, והשני -נתיב מינהלת ההגירה, שנתווסף כנתיב מעצר וגרוש החל מ-2003, אך כיום מחזיק רק במתקן כליאה אחד המיועד לעובדות זרות (מתקן מיכל בחדרה)⁶.

נתיב שב"ס, מחזיק בעצורים במתקניו עד לגרושם מהארץ או לחילופין-עד לשחרורם מהמעצר, ומתקניו היו ערוכים לקליטת העובדים הזרים ללא היתר כבר מראשית אכיפת חוקי ההעסקה של עובדים זרים. לשב"ס כ- 460 מקומות כליאה לעובדים גברים ללא היתר בכלא מעשיהו ברמלה, ועוד כ-60 מקומות כליאה לנשים. במהלך שנת 2008 היתה תפוסה מלאה של מתקני שב"ס שבהם הוחזקו העובדים ללא היתר. עקב התגברות זרם המסתננים לישראל, הושלמה באחרונה בניית מתקן קציעות- סהרונים שבדרום, ובו כ- 2,000 אלף מקומות כליאה, אשר חלק מהם-מיועד גם לנשים.

במהלך השנים, עיקר הגרוש וההרחקה מהארץ התבצעו באמצעות השב"ס, להוציא שנת 2005 שבה עלה (על פי אומדן) שיעור המגורשים בנתיב מינהלת ההגירה עד לכ- 56.6% מכלל המגורשים באותה שנה. בשנת 2008 היווה המגורשים בנתיב שב"ס 77.7% מכלל המגורשים.

⁶ הטיפול במעצר, משמורת וגרוש עובדים זרים מצוי בשלבי מעבר לרשות ההגירה.

להתפתחות מקומות המשמורת של עובדים זרים ללא היתר בנתיבים הנזכרים, ר' עובדים זרים ללא היתר שנעצרו וגורשו מישראל, 2003-2004 דפי מידע בנושאי שוק העבודה, מינהל תכנון מחקר וכלכלה בתמ"ת, מרץ 2005.

לוח 3 : אומדנים למספר העובדים ללא היתר שגורשו מישראל בשנים 2003-2008 (באלפים).

2008 ²	2007 ¹	2006	2005	2004	2003	התקופה
3,300	4,000	3,500	6,500	17,000	21,000	סה"כ מגורשים
2,564	2,697	2,094	2,821	11,898	15,956	גורשו בנתיב שב"ס
736	1,303	1,416	3,979	5,102	5,044	גורשו בנתיב רשות ההגירה
77.7%	67.0%	60.0%	43.4%	70.0%	76.0%	% המגורשים בנתיב שב"ס מסך המגורשים

1 בנוסף ל-12 מגורשים מאריתראה, סודן וחוף השנהב.

2 בנוסף ל-277 מגורשים מאריתראה, סודן וחוף השנהב.

מקור : אומדנים ועיבודים של מינהל מחקר וכלכלה בתמ"ת לנתוני שרות בתי הסוהר לשנים שונות.

עובדים זרים ללא היתר שגורשו מישראל בנתיב שרות בתי הסוהר (שב"ס)

הניתוח בהמשך מתייחס למאפייניהם העיקריים של המגורשים בנתיב שב"ס.

מספר המגורשים

בשנת 2008 גורשו מישראל בנתיב שב"ס כ-2,564 עובדים זרים ללא היתר בהם כ-1,834 גברים וכ-730 נשים. היקף זה של אוכלוסיית המגורשים נמוך בכ-5% ממספר המגורשים בנתיב שב"ס בשנת 2007 שעמד על כ-2,297 עובדים זרים ללא היתר (כ-2,117 גברים ועוד כ-580 נשים).

המגורשים לפי מגדר

במהלך כל התקופה הנסקרת, רוב המגורשים הם גברים, ואילו הנשים היוו 28.5% מכלל המגורשים בנתיב הנדון ב-2008, בדומה לשעורן ב-2005. למרות שבמהלך השנים צומצם מספר ההיתרים בענפי החקלאות והבניה, שהעסיקו בעיקר עובדים גברים, ועלה שיעור ההיתרים בסיעוד - ענף שרוב המועסקים בו הם נשים, בשל "מסורת" של העסקת נשים במקצועות טיפוליים בכלל ובסיעוד בפרט, לא ניתן להצביע על מגמת גידול משמעותית במספר המגורשות לאורך זמן, ומספרן נותר כאמור, נמוך, יחסית למספר הגברים שגורשו. יתכן שלמרות הגידול במספר ההיתרים בסיעוד, החלק היחסי של העובדות ללא היתר בענף לא גדל, ועל כן סדרי הגודל של הנשים שגורשו, כמו גם חלקן היחסי מכלל המגורשים, לא השתנו מהותית במהלך השנים.

גברים⁷

עובדים ללא היתר עבודה שנעצרו וגורשו מישראל

1,834 אלף עובדים גברים זרים ללא היתר גורשו מישראל בנתיב שב"ס ב- 2008. עובדים אלו מהווים 77.4% מכלל העובדים הגברים שנעצרו והוחזקו במתקני שב"ס במהלך השנה הנזכרת. לאחר מגמת ירידה בשעור הגברים שגורשו מכלל מי שנעצרו והוחזקו במתקני שב"ס בשנים 2003 – 2006, שבהן ירד שעור המגורשים (מכלל העצורים): מ- 82.6% ב- 2003, לרמה של 56.9% ב- 2006, הרי שב- ב-2007 עלה אחוז המגורשים ל-79.1%, ונותר בשעור דומה 77.4% גם ב- 2008.

⁷ הנתוח מתייחס רק לגברים שנעצרו בנתיב שב"ס, ואינו כולל עצורים מאריתראה, סודן וחוף השנהב שנעצרו והוחזקו במתקני השב"ס ב- 2007 וב- 2008 שמרביתם כאמור, לא גורשו מהארץ, אלא שוחררו בצו משרד הפנים או בייד למשמורת, והוצבו לעבודה בהסדר מיוחד, שלא מתוך מכסת כלל היתרי העבודה, כמפורט לעיל.

דרכי שחרור ממעצר של עובדים ללא היתר עבודה שנעצרו אך לא גורשו מישראל

כאמור קיימים שלושה נתיבים עיקריים לשחרור ממעצר של עובד זר ללא היתר: צו של משרד הפנים, צו בי"ד למשמורת ושחרור בערבות.

בשנים 2003–2008, שחרור בצו משרד הפנים ובהמשך-הצבה מחדש בעבודה, היה נתיב השחרור הרווח ביותר לשחרור ממעצר של עובד ללא היתר שלא גורש מהארץ. במהלך התקופה הנסקרת מסתמנת ירידה הדרגתית בשימוש בדרך שחרור זו: מרמה של 81% שחרורים בצו משרד הפנים ב-2002 ירד שיעור השחרורים עד ל-42.3% ב-2008 (השעור הנמוך ביותר של שחרורים 27.7%, נרשם ב-2007). רק לגבי המסתננים לישראל מ-3 מדינות אפריקה הנזכרות, נותר בעינו השימוש הנרחב בצו משרד הפנים, בשנתיים האחרונות, כמפורט לעיל.

לעומת זאת, וכנראה כתחליף לשחרור בצו משרד הפנים, גדל השימוש בשחרור בערבות של עובדים זרים ללא היתר שהוחזקו במתקני שבי"ס במהלך התקופה הנסקרת, שעמד על 11.7% ב-2003 ועלה לרמה של 29.5% ב-2008 (עם קפיצה בולטת ל-60.0% בשעור השחרורים בערבות ב-2007).

גם השימוש בצו בי"ד למשמורת מצוי במגמת עליה (להוציא שנת 2007), והוא עמד על 21.1% ב-2008.

לגבי חלק קטן מהמשוחררים (7.1% ב-2008) שלא גורשו מהארץ- חסר פרוט של נתיב השחרור, אך ידוע שלא גורשו מישראל.

מגמות אלו משקפות את תהליכי השינוי שחלו במדיניות הטיפול בעובדים ללא היתר שנעצרו במהלך השנים: בתחילת התקופה (שנות ה-90), הנטייה הייתה לגרוש מהיר: עובדים ללא היתר שנעצרו, גורשו מהארץ אחרי תקופת מעצר של כשבוע בממוצע. בראשית העשור הנוכחי, הגרוש הוחלף, במקרים רבים, בהצבה מחדש בעבודה או בשחרור בערבות ודחיית הגרוש, שינוי אותו ניתן לייחס להנהגת "מדיניות שמיים סגורים" (משנת 2002), שהגבילה את מספר ההיתרים לעובדים זרים חדשים, ולפיכך עודדה להציב מחדש בעבודה עובדים שנעצרו אך היה להם היתר בר-תוקף. גם שינוי נהלי ההעסקה וביטול הסדר הכבילה בהמשך, אפשר לנייד עובד שנטש את מעסיקו החוקי (ובעבר נחשב לעובד לא חוקי), ולהעבירו לעבודה אצל מעסיק אחר בעל היתר, ולא לגרש אותו מהארץ.

המעבר ל"שיטת התאגידים" בהעסקת עובדים זרים (בענף הבניה ממאי 2005 ובהמשך - גם בענפי הסיעוד והחקלאות), מחזק את המגמה להרחקה וגרוש מהארץ של עובדים שנעצרו, יותר מאשר את הנטייה להצבתם בעבודה. נראה כי במקרים רבים, לזכיינים כדאי להביא עובדים זרים חדשים לישראל, יותר מאשר לשבץ מחדש בעבודה עובדים שכבר נמצאים בארץ תקופה נתונה, ואשר במהלכה כבר נעצרו ונכלאו. חוסר כדאיות בהתחלת טיפול בעובד, שאולי נמצא כבר קרוב למצוי מלוא תקופת השהות החוקית שלו בארץ, לצד הרווחים הגבוהים שיש ל"מתווכים" מכניסת עובדים חדשים, תורמים להגברת שעורי הגרוש. יתכן גם כי התגברות זרם הנכנסים לישראל שלא כחוק (מסתננים) בשנים 2007 ו-2008, רישומם במעמד של "פליטים" וקליטתם בעבודה, בחלק מהעיסוקים שעסקו בהם עובדים זרים (חקלאות ומלונאות), מהווה חלופה להצבה מחדש בעבודה, של עובדים ללא היתר שנעצרו, ותורמת להגדלת שיעור המגורשים מתוך העצורים.

לוח 4: נתיבי השחרור ממעצר של עובדים שנעצרו בשנים 2003 – 2008 (אחוז מסה"כ)

2008	2007	2006	2005	2004	2003	התקופה
535	560	1,204	1,347	3,452	3,362	נעצרו אך שוחררו ממעצר
42.3%	27.7%	53.8%	58.1%	82.1%	81.0%	שחרור בצו משרד הפנים
29.5%	60.0%	29.4%	32.9%	10.9%	11.7%	שחרור בערבות
21.1%	5.1%	16.8%	9.0%	7.0%	7.3%	בצו בי"ד למשמורת
7.1%	8.2%					לא ידוע, אחר

מקור: עיבודי מינהל מחקר וכלכלה, 2009

המגורשים לפי ארצות מוצא עיקריות

ההרכב האתני של העצורים והמגורשים מישראל השתנה במהלך השנים: חל גידול במספר העצורים והמגורשים מאסיה ואפריקה, וירד מספר המוחזקים והמגורשים מאירופה (ממדינות מזרח אירופה ותורכיה), שכזכור היו המקור העיקרי לעובדים זרים בהיתר ובלעדיו בשנות ה-90. שינוי זה נגרם בשל מספר סיבות: האחת: הקטנת היתרי העבודה לענף הבניה בכלל, ונטיית חברות כח אדם להחליף עובדים זרים מארצות אירופה, שהועסקו בבניה, בעובדים מסין בעיקר. בשל הקטנת מספר העובדים בהיתר בבניה, מארצות אירופה, קטן גם מספרם של עובדים אלו שנשארו בארץ לאחר שפג תוקף ההיתר שבידם. סיבה נוספת קשורה בשינויים שחלו באפשרויות ההעסקה במערב אירופה של העובדים ממדינות מזרח אירופה, בעקבות הצטרפות מדינות המקור שלהם: רומניה, פולין, בולגריה ואסטוניה, לאיחוד האירופי. בהינתן האפשרות לאזרחי מדינות אלו, להיכנס כחוק למדינות האיחוד האירופי, ולהיות מועסקים בהן כעובדים חוקיים, קטנה מידת האטרקטיביות של העבודה בישראל בכלל, ושל השהות והעבודה בארץ, כעובד ללא היתר, על אחת כמה וכמה.

כאמור, לאורך זמן מסתמנת עליה בחלקם היחסי של מגורשים גברים מאסיה, שעלה מ-41% מכלל הגברים שגורשו ב-2003 ל-57% ב-2008, עליה של 39% אחוז. חלקם היחסי של המגורשים מאפריקה עלה פי 5.2 ב-2008, ועמד על 26% מכלל המגורשים בהשוואה ל-5% ב-2003. שעורם של המגורשים מאירופה ירד מ-50% ב-2003 ל-14% ב-2008, ירידה של 72%, שאותה, יש לייחס להקטנת הכניסות בהיתר ולירידה באטרקטיביות של ישראל כארץ עבודה לעובדים ממדינות אלו.

ארצות המוצא העיקריות של הגברים שגורשו ב-2008 הן: סין ותאילנד, שהיוו 22% ו-24% בהתאמה (מעל 400 מגורשים בכל אחת מהן), ומדינות חבר העמים לשעבר - 9% מהמגורשים, בדומה לניגריה (9%). מספרם (המוחלט) של המגורשים מסין הוא הגבוה ביותר מבין המגורשים, וחלקם היחסי של המגורשים מתוך העצורים ממדינה זו מצוי במגמת עליה בשנים האחרונות, ועמד על 99% של מגורשים מתוך עצורים ב-2008 לעומת 88% ב-2007, 59% ב-2006 ו-50% ב-2005.

השעור הגבוה השעור הגבוה של העצורים והמגורשים מסין נובע מחשיפת היתר שלהם למבצעי אכיפה וגרוש בגלל שונות המראה ותווי הפנים בהשוואה לאוכלוסייה המקומית, ומסוג העבודה שלהם בענף הבנוי בעבודות הבניה שבהן מרוכזות קבוצות עובדים או צוותי עבודה במתחמי בניה פתוחים. בכך הם נבדלים מעובדים אחרים ללא היתר ממוצא מערבי (כגון: עובדים מחבר העמים), הנטמעים במראם באוכלוסייה מקומית, או מעובדים לא חוקיים אחרים המועסקים כעובדים יחידים במשקי בית פרטיים בעבודות נקיון וטיפול בילדים, שבהם הנם חשופים פחות לסיכון הגרוש. לצד אלו, נראה שהתאגידים האחרים על ייבוא עובדים בענף הבניה, נוטים פחות להציב מחדש עובדים מסין שנטשו את המעסיק בהיתר (שלא עמד בתנאי חוזה ההעסקה, ושעדיין ניתן להציבם לעבודה, כיון שיש בידם היתרי העסקה בתוקף), ומעדיפים לייבא לישראל עובדים חדשים, מארצות אחרות (כגון: עובדים מנפאל ומהודו), המשלמים דמי תווך גבוהים ואשר עדיין חוששים מתביעה לקיום תנאי ההעסקה שנחתמו עמם, לעומת העובדים מסין, שכאמור, בעבר לאחר שנעצרו, הוחזרו למאגר העובדים והוצבו לעבודה, וכיום מועדים להרחקה ולגרוש מישראל לאחר מעצרים.

לוח 5 : עובדים זרים שגורשו מישראל (ממתקני השב"ס) לפי יבשות וארצות מוצא עיקריות - 2008

2003 באלפים ובאחוזים

2008	2007	2006	2005	2004	2003	התקופה ארץ מוצא
1.8	2.1	1.6	2.0	10.7	16.0	סה"כ באלפים
100.0%	100.0%	100%	100%	100%	100%	סה"כ באחוזים
14%	16%	38%	41%	46%	50%	סה"כ אירופה
9%	10%	16%	21%	29%	17%	בהם: חבר העמים
1%	3%	7%	11%	11%	23%	רומניה
3%	2%	3%	6%	3%	7%	תורכיה
57%	58%	58%	51%	43%	41%	סה"כ אסיה
24%	33%	25%	20%	23%	29%	בהם: סין
22%	17%	24%	23%	9%	6%	תאילנד
6%	4%	2%	4%	8%	2%	פיליפינים
1%						נפאל
26%	22%	11%	5%	8%	5%	סה"כ אפריקה
(1)	(1)	1%	1%	4%	2%	בהם: גאנה
9%	9%	2%	1%	2%	2%	ניגריה
(1)	(1)	2%	2%	0.5%	0.1%	אתיופיה
(1)	(1)	2%	1%	2%	2%	דרום אמריקה ²
3%	4%	1%	2%	1%	1%	ארצות אחרות(חסר פירוט)

(1) במדינות אלו חסר פירוט, אך מדובר במספר נמוך של מגורשים.

(2) בשנים 2007 ו-2008 נכללו מגורשים מדרום אמריקה במספר המגורשים מארצות אחרות עקב מספרם הנמוך.

מקור: עיבודים מיוחדים מינהל מחקר וכלכלה, משרד התמי"ת

נשים

התפתחות אוכלוסיית העובדות ללא היתר עבודה שגורשו מישראל

נתונים כמותיים מפורטים על היקף המגורשים ע"י השב"ס התייחסו בשנים קודמות (עד 2004) בעיקר לעובדים גברים. האומדנים למספר העובדות הזרות שגורשו בשנים קודמות נעו בסביבות ה- 50 (מגורשות) בכל שנה, כאשר רוב המגורשות הזרות מישראל (לפני 2004) היו נשים שהסתננו

לארץ או הוברחו אליה בדרכים לא חוקיות והועסקו בעיקר בזנות. מאז 2004 עלה באופן ניכר שעורה של אוכלוסיית העובדות הזרות שגורשו מישראל, שמאפייניה העיקריים מוצגים בהמשך. בשנת 2004, שהיתה שנת שיא בגרוש עובדים זרים מישראל, הגיע גם מספר עובדות הזרות ללא היתר שגורשו מישראל ל- 1,220 מגורשות. מספר העובדות שגורשו ירד בשנים 2005-2007, ושב ועלה בשנת 2008 ל- 730 מגורשות- גידול של 25.9% בהשוואה לשנת 2007.

חלק ניכר מהעובדות הזרות שנעצרו וגורשו מהארץ, היו נשים שנכנסו לישראל והועסקו בה בהיתר. מספרן של אלו גדל בהתמדה בעיקר, עקב הגידול בביקוש לעובדי סיעוד, הנובע מתהליכים דמוגרפיים וחברתיים בהם: עליית תוחלת החיים, עליית רמת החיים וגידול בשעור השתתפות נשים בשוק העבודה. מגמות אלו תרמו להגדלת הביקוש לעובדים זרים בענף הסיעוד ולגידול במספר ההיתרים שהונפקו להעסקת עובדים אלו. בנוסף לגידול בביקוש לעובדות הזרות בסיעוד בהיתר, נמצא כי הביקוש לכח עבודה זול בעבודות ניקיון וטיפול בילדים במשקי בית ובסיעוד ביתי, חזק דיו כדי למשוך לישראל גם עובדים ועובדות מארצות בלתי מפותחות הנכנסים לישראל ללא אשרת עובד. עובדים אלו, שנכנסו באשרת תייר, לצד חלק מאותם עובדים ועובדות שנכנסו בהיתר אך נטשו את המעסיק הסיעודי בעל ההיתר לטובת עבודה אצל מעסיק סיעודי שאין בידו היתר העסקה, או שעברו לעבוד במשקי בית פרטיים (כאמור, בעבודות ניקיון וטיפול בילדים), תרמו להגדלת מספרן של העובדות הזרות המועסקות ללא היתר עבודה בישראל, שחלק מהן נעצרו וגורשו מהארץ.

הליכי המעצר והגרוש של עובדות ללא היתר, מתקיימים לצד שיקולים הומניטריים והתחשבות מסוימת במצבן המשפחתי של נשים אלו. נוהל קודם (של משרד הפנים) שחייב עובדת זרה שילדה בישראל לשלוח לארץ המוצא את היילוד בהיותו בן 3 חודשים, כתנאי להמשך העסקתה בארץ בוטל. כיום, עובדת זרה שהינה אם לילד קטן, החי עמה בישראל, מוגנת במידה רבה ממעצר ומגרוש מהארץ, גם אם נמצא שהיא מועסקת ללא היתר עבודה.

המגורשות לפי ארצות מוצא עיקריות

בשנת 2008 מרוכזת אוכלוסיית העובדות ללא היתר שגורשו מהארץ בשלוש קבוצות של ארצות מוצא עיקריות: עובדות זרות ללא היתר מהפיליפינים שהיוו 37% מסך המגורשות, עובדות ממדינות חבר העמים לשעבר: מעל 27%, ועובדות מסין המהוות 11% מהמגורשות. העובדות האחרות שגורשו נחלקות בין מספר רב של ארצות מוצא, כגון: בולגריה, נפאל אתיופיה ואחרות, כאשר שעור המגורשות מכל אחת מארצות אלו הוא נמוך.

חלקן היחסי של המגורשות מהפיליפינים עלה ב-2008 בכ-32.1% בהשוואה ל-2007. שיעור זה מצביע על ריכוז פעולות אכיפה במגזר זה של עובדות, שמרביתן נכנסו לישראל בהיתרי עבודה והועסקו כמטפלות סיעודיות. יתכן שמתן דגש, בשנה האחרונה, על אכיפה וגרוש של קבוצה זו נובע משינוי הסדרי ההעסקה, והמעבר להעסקה באמצעות תאגידים.

בענף זה ניתן להאריך את היתר ההעסקה עד ל-63 חודשים ואפילו לתקופות זמן ארוכות יותר, בתנאי שמתקיימת רציפות בהעסקה כך שהעובדת/הזר ממשיך לטפל באותו מטופל סיעודי. רק כאשר משתנים התנאים: המטופל מועבר למוסד סיעודי, נפטר, או שהוא או בני משפחתו מבקשים להחליף את המטפל, לא ניתן להאריך את תוקף אשרת העבודה החוקית של המטפל (מעבר לתקופה הנזכרת), ושומה על העובד הזר לעזוב את הארץ.

בפועל, נראה כי חלק מהעובדים הסיעודיים מהפיליפינים, שמרביתם כאמור, הן נשים, אינן משלימות את תקופת העבודה המרבית האפשרית אצל המטופל הסיעודי המקורי, הן בשל שינוי בנסיבות (פטירת המטופל או העברתו לטיפול מוסדי), והן בשל קושי במתן הטיפול הסיעודי הנובע מאי התאמה של המטופל למטפלו. במקרה זה, על פי הסדרי ההעסקה הנוכחיים, העובד הסיעודי עובר למאגר המטפלים וממנו ניתן להעבירו לבעל היתר העסקה אחר.

השיעור הגבוה של העובדות מהפיליפינים שגורשו מישראל, מרמז כי לחברות המתווכות בהעסקת עובדים סיעודיים יש עניין רב יותר בתחלופה גבוהה של העובדים הזרים בענף, מאשר בהצבתם מחדש של העובדים שכבר נמצאים בארץ, ולכן הן לא תמיד מספקות לפונים אליהן עובדות סיעוד מתוך מאגר העובדים הזמין, אלא כאמור, מעודדות את המשפחות הזכאיות להגיש בקשה לקבלת היתר העסקה, שהחברות משתמשות בו להבאת עובד סיעודי חדש לישראל, בעוד שהנותרות, שאין להן מעסיק, ההופכות לעובדות ללא היתר הצפויות לגרוש.

סוגיית העסקת עובד זר סיעודי נדונה לאחרונה במספר ועדות ממשלתיות בינמישרדיות שונות, האמורה להמליץ על דרכי ההתמודדות עם הצורך הגדל במטפלים סיעודיים. בנוסף נבחנת כיום, בניסוי שיעור הביטוח הלאומי, שיטת תשלום ישירה-שלא באמצעות חברות כח אדם - למעסיק של עובד זר בסיעוד, כמו גם מתן תוספת שעות בתשלום למי שמעסיק עובד מקומי. המלצות הועדה ומסקנות הניסוי יסייעו בייעול ובהסדרת נהלי העסקת עובד זר כמטפל בית סיעודי בישראל.

העובדות הזרות ממדינות חבר העמים לשעבר מהוות, כאמור, את הקבוצה השניה בגודלה של עובדות זרות שגורשו מישראל ב-2008, ובהן מגורשות ממולדבה ומגרוזיה (8% בכ"א), מאוקראינה (6%) ומרוסיה (4%). חלק ניכר מהן הן נשים שנכנסו לישראל באשרת תייר או שהוברחו לארץ שלא כחוק. שיעור העובדות ללא היתר ממדינות חבר העמים לשעבר, שגורשו מישראל, מצוי במגמת ירידה לאורך השנים: מ-63% מהסה"כ ב-2004 ל-26% ב-2008, ירידה

של 57%. יתכן שהחמרת הענישה בתחום הסחר בנשים, הקטינו את מספר הנכנסות ממדינות אלו לישראל, ובהתאמה -תרמו גם להקטנת מספרן של המגורשות ממדינות אלו.

חלקן של העובדות הזרות מסין שגורשו מישראל הוא כאמור, גבוה יחסית, ועומד על 11% מכלל המגורשות בשנתיים האחרונות (2007 ו-2008). שיעור זה מצוי בהלימה לשיעור הגבוה יחסית של עובדים גברים מסין שגורשו מהארץ. נראה שעובדות אלו מהוות חלק מכח העבודה הזר מסין שהועסק בהיתר בענף הבניה, ואשר נסיבות מעצרו וגרושו, כפי שעולה ממחקרים שנערכו בנושא⁸, מקורן, ברוב המקרים, בנטישת המעסיק החוקי, בעיקר בגלל הלנת שכר או אי-עמידה בתנאי השכר שסוכם עליהם, העדר תעסוקה אצל המעסיק בעל ההיתר כמו גם יחס גרוע והתעמרות בעובדות הזר/ה מסין.

לוח 6: עובדות זרות שגורשו מישראל (ממתקני השב"ס) לפי ארצות מוצא עיקריות 2004-2008 מוחלטים ואחוזים

2008	2007	2006	2005	2004	התקופה
					ארץ מוצא
730	580	504	819	1,220	סה"כ גורשו מישראל באלפים באחוזים
100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%	חבר העמים:
27	26	44	53	63	מולדבה
8	11	12	13	18	רוסיה
4	3	7	9	11	גרוזיה
8	6	14	11	5	אוקראינה
6	6	9	18	20	אוזבקיסטן
1	0	2	2	9	פיליפינים
37	28	23	20	13	סין
11	11	6	4	3	אתיופיה
3	3	5	3	1	מדינות אחרות (חסר פירוט)
22	35	29	25	30	

⁸ עידה, 2004.